Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 18, Bahar 2018, ss.75-92

Rusya- İran Enerji İşbirliği "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" Sonrası Değişen Dengeler"

Russian-Iranıan Energy Cooperation
Changed Balances Followıng the "Comprehensive Joint Action Plan"

Teslim: 20 Eylül 2017
Onay: 29 Mart 2018

Ayşegül KETENCİ*

Öz

Nükleer kapasite, globalleşen dünyada hızla artan enerji ihtiyacının karşılanması ve askeri alanda güçlü olabilmek için vazgeçilmez bir araçtır. Rusya, İran'ın nükleer gelişimine belirli şartlar ve kısıtlamalar dahilinde yardımda bulunmaktadır. 2015'te "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"nı imzalayan İran'ın 10 yıl boyunca nükleer silah üretimi durdurulmuş ancak sivil nükleer gelişiminin de önü açılmıştır. Anlaşma tam anlamıyla uygulamaya koyulduğunda, İran dünya pazarlarına önemli bir petrol-doğalgaz ihracatçısı olarak çıkabilecektir. İmzalanan anlaşma sonrası Rusya ve İran rakip mi olacak yoksa işbirliği içinde mi kalacak sorusunun cevabı bölgesel ve küresel birçok dengeyi etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Enerji İşbirliği, Rusya, İran, Nükleer.*

Abstract

Nuclear capacity is an indispensable tool to provide the rapidly increasing energy needs of the globalizing world and to be strong in the military arena. Russia is helping Iran's nuclear development under certain conditions and constraints. Having signed the "Comprehensive Joint Action Plan" in 2015, Iran's nuclear weapons production has been halted for 10 years, but civilian nuclear development has also been paved. When the agreement is fully implemented, Iran will be able to become an important oil and natural gas exporter to world markets. After the signing of the agreement, whether Russia and Iran will be competing or not, will the answer to the question affect the many regional and global balances.

Keywords: *Energy Cooperation, Russia, Iran, Nuclear.*

* Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi

Giriş

İçinde yaşadığımız çağ, "enerji" çağı olarak görülebilir. Zira, ülkelerin ekonomik, teknolojik, askeri gelişimi için enerji olmazsa olmaz bir can suyu gibidir. Nükleer kapasite, hem büyük bir enerji üretim gücüne sahip olması hem de askeri caydırıcılık sağlaması açısından ülkelerin peşinden koştuğu bir idealdir. İran, İslam Devrimi sonrası bir uluslararası izolasyonla karşı karşıya kalmış, "kendi kendine yeterli" olmak için nükleer enerjiye büyük önem vermiştir. İran, nükleer enerjiye sahip olmak için ağır baskı ve ambargolara rağmen çaba göstermiş, yolundan dönmemiş bir ülkedir. İran'ın, nükleer gelişimini askeri değil, barışçıl amaçlarla istediğini söylemesindeki ısrarı batılı devletlerce pek inandırıcı bulunmamıştır. Bu yüzden, Batı İran'ı kısıtlamaya çalışmış, çeşitli anlaşmalarla bu kısıtlama hukuki zemine oturtulmak istenmiştir. İran, nükleer enerjinin barışçıl yollarla kullanılmasıyla ilgili anlaşmaya (Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması-NSYÖ) üyedir, ancak anlaşmaya sadakatini zedeleyen davranışları gerekçe gösterilerek 2003 yılında bu anlaşmaya ek bir protokol (Ek Protokpol- EP) daha imzalamıştır. Bu iki anlaşmaya ilaveten 2015 yılında "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"nı (KOEP) imzalamış ve 10 yıl süreyle nükleer gelişimini kısıtlamayı kabul ederek, karşılığında kendisine uygulanan yaptırımların gevşeyeceği taahhüdünü almıştır. Bu durum beraberinde şu soruları gündeme getirmektedir: Ortada halihazırda iki anlaşma varken, üçüncü bir anlaşmanın imzalanması önceki anlaşmaların güçsüzlüğü hakkında bize ne söylemektedir? İran'a özel anlaşma yapılması nükleer anlaşmalarda yeni bir düzene girildiğinin işareti olarak görülebilir mi? Son olarak, nükleer anlaşmaların artık geçici sürelerle yapılacağı öngörülebilir mi? Bu sorulardan her birisi gerek İran gerekse uluslararası ilişkiler açısından büyük önem arz etmektedir.

İran'ın nükleer enerji elde etmesi yolundaki en büyük destekçisi Rusya'dır. İki ülke bölgesel meselelerde ve güvenlikle ilgili çoğu konuda benzer görüşlere sahiptirler ve enerji konusunda da işbirliği yaparak bu birlikteliği perçinlemek istemişlerdir. Rusya nükleer enerjide eğitim, kurulum gibi pek çok konuda İran'a yardım etmektedir. Nükleer silah gelişimiyle ilgili İran'a uygulanan yaptırımların altına imza atan Rusya, aynı zamanda İran'ın barışçıl nükleer gelişimine katkıda bulunmaktadır. KOEP'le, İran'ın nükleer gelişimi on yıl boyunca sınırlandırılmış ve bunun karşılığında İran -yaptırımlar tamamen kalktığında- dünya pazarına büyük bir petrol üreticisi, satıcısı olarak çıkabilecek ve Rusya'ya rakip olabilecektir. Peki, Rusya gelirinin büyük kısmını (yaklaşık %50) petrol- doğalgaz kaynaklarının satımından sağlarken, İran'ın kendine bu konuda rakip olmasını nasıl karşılamakta, İran'ın yolunu açacak anlaşmaya neden sıcak bakmaktadır? İran'ın, yaptırımların kalkması ve "nükleerleşmesinin" şeffaflaşmasıyla birlikte Batı ile ilişkilerini düzeltip, Rusya'yı ikinci plana itme olasılığı var mıdır? 2015 sonrası Rusya- İran arasında ilişkiler KOEP'e bağlı değişmiş midir? Nükleer teknolojiye ilişkin bilginin kullanımı ve petrol-doğalgaz satımı konusunda -kendi kazancını sürdürmek için- bencil olması gereken devletlerin, rakiplerini alt etmek istediklerinde, bu son derece makul görülebilir. Ancak söz konusu alanlarda birbirleriyle işbirliği yaptıklarında durum nasıl değerlendirilmelidir? Rusya-İran'ın arasında günümüzde süren iyi ilişkiler nasıl okunmalıdır? Makalede bu sorulara cevap aranacaktır.

KOEP sonrası Rusya ve İran ilişkilerinin iki şekilde ilerlemesi öngörülmüştür. İki devlet ya rakip olacakları için birbirlerinden uzaklaşacaklar ya da işbirliğini sürdüreceklerdir. İki ülkeden gelen üst düzey açıklamalara ve somut politikalara baktığımızda aralarındaki diyaloğun karşılıklı işbirliği içerisinde devam ettiği görülmektedir. Ne var ki, anlaşmanın tam olarak yürürlüğe girmemiş olması, gelecekle ilgili belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

1. İran'ın Nükleer Enerji Politikası

a. Amaçları

İran'ın nükleer kapasite elde etme isteğinin temel amaçları genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir: bölgesel rakipleri üzerinde üstünlük elde etmek, Ortadoğu›da liderlik konumunu sağlamak ve sağlamlaştırmak, kendisine yapılabilecek uluslararası olası bir müdahaleye engel olmak. Bu sayılan amaçlar, İran'ın nükleer kapasite elde etme isteğinin başlangıcından bugüne kadar değişmemiştir.[1]

İran, asırlardır kendi coğrafyasında lider ülke olma isteğinden asla vazgeçmemiştir. Zaman içinde monarşi, imparatorluk gibi farklı yönetimler benimsemekle birlikte "Büyük İran" idealini daima taşımıştır. Körfez ülkeleri, Kafkasya, Orta Asya cumhuriyetleri üzerinde etkin bir nüfus elde etmek, çevresinde söz sahibi olmak ve böylece avantaj sağlamak İran'ın nükleer gelişiminin esas amaçları arasında gösterilebilir.[2]

İran, gelecek yüzyıl boyunca enerji sıkıntısı yaşamayacak kadar petrol ve doğalgaza sahip zengin bir ülke olmasına rağmen, senede yirmi atom bombasına gerekli plütonyumu bulundurabilecek bir nükleer tesis (Buşehr) kurmayı istemekle Batı'yı endişelendirmiştir. İranlı yetkililerin buna verdikleri cevaplar; İran'ın söylendiği kadar enerji zengini olmadığı, petrol fiyatlarının dalgalı seyredebileceği ve petrole dayalı üretimin maliyetinin fazla olduğudur. Ancak bu cevaplar Batılı devletlerce tatmin edici bulunmamıştır.[3]

İran'a nano teknoloji, iletişim teknolojileri, atom enerjisi teknolojisi gibi alanlarda imkan tanınması, ülkenin gelişmesi için önemlidir. İran, hem kendini baskı altına almak isteyen ülkelerden bağımsız bir ilerleme göstermek, hem de bölgesel ve küresel manada daha fazla söz sahibi bir ülke olabilmek için atom enerjisine sahip olmalıdır. İran nükleer kapasitesini; enerji ihtiyacı, medikal ilerleme ve gündelik hayatta birçok alanda barışçıl amaçlarla kullanabilir.[4]

---

[1] Quillen Chris, "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future", **Middle East Review International Affairs**, c. 6, s. 2, (2002): 2-6.

[2] Mustafa Kibaroğlu, "İran bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", **Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Avrasya Dosyası-İran özel Sayısı,** c. 5, s. 3 (1999): 280.

[3] A.g.e, s. 282.

[4] Алиреза Нури «**Политика России по Отношению к Ядерной Программе Ирана** в XXIB.: **Геополитические Аспекты»** (Alirıza Huri "Rusya'nın 21. yy İran'la Nükleer Enerji İlişkileri: Jeopolitik Boyut" 2014)
http://www.twirpx.com/file/2218495/

İran, nükleer gelişimini bir iç söylem haline getirmektedir. Ülke için nükleer gelişimin (sivil ve barışçıl amaçlarla) gerekli ve faydalı olduğu, bunun bir ulusal kimlik, egemenlik ve uluslararası alanda saygınlık meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Bu söylem, İran içindeki nükleer karşıtlığı için kilit bir rol oynamaktadır. Nükleer gelişimin gerekli olduğu söylemi, İran halkını bir arada tutarak toplumun desteğini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.[5]

b. Tarihi Arka Planı

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi döneminde ABD'den beş megavatlık bir araştırma reaktörü alınmış, bu reaktör temel altyapı kurulumu için önemli olmuştur. Şah; 1974'te İran Atomik Enerji Kurumu'nu (İAEK) hayata geçirmiş ve uzun dönemli gelişim programı içinde 1994'e kadar 23 reaktörün kurulması planı olduğunu söylemiştir, bu durum İran'ın nükleer bomba isteğine işaret sayılabilir. Bu dönemde İran; ABD, Fransa ve Batı Almanya'dan bu konuda destek görmüştür ve İran'ın nükleer gelişimi İsrail tarafından "tehdit" olarak algılanmamıştır. İsrail'in 1967 (Arap-İsrail 6 gün savaşları) ve 1973'teki (Ekim Savaşı) zaferleri, İran'ın nükleer programında önemli değişiklikler yapmasına sebep olmuştur. İsrail'in nükleer silahlarının varlığı o zamanlar kesinlik kazanmamış olsa da, Şah bunların varlığından kuvvetle şüphe duymuştur. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi, İran'da benzer bir durumla karşılaşma korkusu yaratsa da, İran'ı nükleer kapasite geliştirmeye asıl yönelten; Mısır, Suudi Arabistan ve Irak'ın muhtemel tehditleri olmuştur.[6]

1979 İslam Devrimiyle birlikte Şah'ın planları önemli ölçüde sekteye uğramıştır. Buşehr reaktörünün kurulumu %77 oranında yapılmasına rağmen, reaktör teknik ve ekonomik yetersizliklerden dolayı nihai olarak tamamlanamamıştır. 1983'te İran uzun vadeli ekonomik kalkınma planı yapmış, Soğuk Savaş'ın her iki tarafından da bağımsız olduğunu söylemiştir. Her iki blok tarafından İran artık tehlikeli bir rejim olarak görülmüş ve bu blokların İran'a muhtemel müdahale korkusu, İran'da nükleer ilerlemeyi savunanların başlıca savı haline gelmiştir. Bu bakımdan nükleer silah savunucularının başlıca önceliği ekonomiden ziyade askeri olmuştur.[7] İran-Irak savaşı (1980-88) İran'ın nükleer gelişiminde önemli bir yere sahiptir. 1988'de savaş bittikten sonra İran, ordusu için topyekün iyileşmeye gitmiştir çünkü kendisini bir sonraki savaşa hazır olmak zorunda hissetmiştir. İran bu savaşta, diğer hiçbir ülkenin desteğine ihtiyaç duymadan kendi kendine yetecek şekilde kitle imha silahlarına sahip olması gerektiği sonucuna varmıştır.[8]

1990'da İran, nükleer programı için Batı'dan destek göremeyince yüzünü Doğu'ya (Rusya ve Çin'e) çevirmiştir. Rusya ile 800 milyon dolarlık Buşehr

[5] Wyn Bowen, Matthew Moran, "Living with Hedging: the Implications of Iran's Nuclear Strategy" **International Affairs**, c. 91, s. 4 (2015): 690-692.

[6] Quillen Chris, A.g.e., s 2.

[7] A.g.e., s 4.

[8] A.g.e., s 5.

reaktörü için anlaşılmıştır. Çin, ABD baskısı sebebiyle İran'a destek olmamıştır. İran'ın deklare etmediği iki uranyum zenginleştirme tesisi (Arak ve Natanz) ortaya çıkınca, Batılı devletler alarma geçmiştir. Bunun sonucunda 2003'te İran Ek Protokolü (EP) imzalamıştır (bu protokol daha sıkı teftiş mekanizmaları içermektedir). 2005'te BM Güvenlik Konseyi aldığı bir kararla, İran'ın nükleer bildirimler konusunda başarısız olduğunu söylemiştir. Bu dönemlerde İran'la birçok devlet ekonomik anlaşmalarını Batı baskısı yüzünden iptal etmiştir. İran, uluslararası topluma güvenmemektedir, çünkü İran-Irak Savaşı sırasında, Irak İran'a karşı kimyasal silah kullanırken yabancı devletler seyirci kalmıştır.[9]

UAEK, İran'ın Fiziki Araştırma Merkezi ihalesi ve teknik üniversitedeki radyoaktif atık meseleleri hakkında "tutarsız" sonuçlara ulaşıldığını söylemiştir. Bütün bunların sonucunda İran'ın düşük seviyede bir güvenilirliğe sahip olduğu ve sorulan sorulara tam anlamıyla cevaplar veremediği ortaya çıkmıştır. İran'ın nükleer programına ilişkin en çarpıcı veriler 2004 yılında ABD'nin Ortadoğu'daki bir büyükelçiliğinde (sahibinden habersizce) bulunan bilgisayardan elde edilmiştir. Adı "Proje 111" olarak geçen, İran askeri yönetiminde bulunan (Mohsen Fakhrizadeh başkanlığında)"Green Salt Project"e göndermeler yapan bulgulara ulaşılmıştır. Burada İran'ın uranyum zenginleştirmenin bir aşaması olan "sarı kek"e (yellow cake)[10] ulaşıldığı söylenmektedir.[11]

2. Nükleer Enerjinin Karakteristiği ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Çalışmaları

a. Nükleer Enerji'nin Genel Karakteristiği

Nükleer teknolojinin "çifte kullanıma elverişli" olması önemli özelliklerinden biridir. Nükleer enerjinin hammaddesi olan uranyumun gaz haline gelmesi ve nihai çıktının hedefinin ne olduğu, zenginleştirme oranıyla ilgilidir. Üretim sınırlı bir noktada kaldığında yakıt üretimi yapılabilirken, yakıt için olan oranın aşılması "nükleer silah" üretme hedefi olduğu varsayımına sebep olur.[12]

Olağan koşullar altında hem Rusya hem İran NSYÖ'ye taraf olduğundan, iki ülke arasındaki nükleer işbirliği normal karşılanabilir ancak Batılı devletler bu işbirliğinden endişe duymaktadır. Bunun sebebi nükleer enerjinin "iki yüzlü" olmasıdır. Nükleer enerjinin üretimi için; her safhada son derece gelişmiş

[9] Gawdat Bahgat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran", **Iranian Studies** c. 39, s. 3, (2006): 309-310.

[10] Yellowcake: "The solid form of mixed uranium oxide, which is produced from uranium ore in the uranium recovery (milling) process."
United States Nuclear Regulatory Commission webside
https://www.nrc.gov/reading-rm/basic-ref/glossary/yellowcake.html

[11] Mark Fitzpatrick, **The Iranian Nuclear Crisis: Avoiding worst-case outcomes**, The Adelphi Papers, University of Connectiut (2010): 16-17.

[12] Erdem Denk, "Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 66, s. 3 (2011): 98.

teknolojik altyapıya ve üst yapıya sahip olmak elzemdir. Nükleer tesislerde sadece elektrik elde edilebileceği gibi nükleer silahların en önemli girdisi olan zenginleştirilmiş uranyum üretmek de mümkündür. Nükleer tesisler, sivil ve barışçıl amaçların yanında askeri amaçlarla da kullanılabilir. Nükleer gücü olan ülkelerin siyasi rejimleri ve nükleer gücü elde etmedeki amacı bu hassas denge yüzünden diğer devletlerce dikkatle izlenir.[13]

Nükleer silahların bir diğer önemli özelliği; çevresel anlamda çok geniş bir bölgede canlı-cansız topyekün yok etme kapasitesine sahip olmaları ve zararlarının çok uzun süre devam etmesidir. Hiroşima ve Nagazaki'de yaşananlar ve günümüzde devam eden etkileri somut ve doğrudan bilgi sağlaması açısından önemlidir.[14]

b. Nükleer Silahların Yayılmasını Engelleme Çabaları

İlk nükleer bomba 1945'te Meksika'da denediğinden bugüne dünya kamuoyu şu ikileme cevap aramaktadır: atomun enerjisinin yıkıcı etkisinden bertaraf olarak, onun gücünden barışçıl amaçlarla nasıl yararlanabiliriz. 1960'ların başlarında Eisenhower'in barışçıl amaçlarla nükleer kullanımı önceliğiyle birlikte Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) kurulmuştur. Bundan sonra 1968'de NSYÖ imzaya açılmış ve 1970'de yürürlüğe girmiştir. NSYÖ, üç ana ayaktan oluşur.[15]

1. Nükleer silahların yayılmasının engellenmesi: 1.maddede; nükleer silah sahibi ülkelerin, sahip olmayanlara yardım, isteklendirme ve özendirme yapmaması, 2. maddede; nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bunu edinmek için nükleer silah sahibi ülkelerden yardım aramamayı, nükleer silah almamayı, hiçbir şekilde elde etmemeyi taahhüt eder. 3. maddede; imza atan her devletin kendi toprağı üzerinde UAEK'in güvenlik denetimine uygun olarak hareket etmeyi kabul eder.

2. Barışçıl amaçlarla kullanım: 4.maddede; nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı, uygulanması ve geliştirilmesi için bütün üye devletler hem tek başlarına hem de uluslararası örgütlerle birlikte işbirliğine katkıda bulunmalıdır.

3. Silahsızlanma: taraf devletler, nükleer silahlanmanın durdurulması için iyi niyetle gerekli görüşmeleri yürütmeyi üstlenir.[16]

[13] Mustafa Kibaroğlu, A.g.e., s. 272.

[14] Erdem Denk, A.g.e, s. 98

[15] Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, US Delegation to the 2010 Nuclear Nonproliferation Treaty Review Conferance, NPT , s 3-4.
https://www.state.gov/documents/organization/141503.pdf

[16] Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Anlaşma, Resmi Gazetede Yayınlanması (Bakanlar Kurulu Onay kararı)
http://www.edam.org.tr/disarmament/TR/belgeler/NPT.pdf

NSYÖ'nün 4. maddesinde bulunan boşluk yüzünden nükleer enerji ve nükleer silahlanma birlikte ele alınmaktadır. BM güvenlik konseyinin beş daimi üyesi zaten nükleer olma hakkına sahiptir, bunların dışında kalan ikinci grup ülkelerse sivil amaçlı nükleer enerjiyi kendi topraklarında geliştirme hakkına sahiptir. Hindistan, Pakistan, İsrail gibi ülkeler anlaşmaya taraf olmamakla birlikte nükleer kapasiteye sahiptir. Kuzey Kore örneğinde ise, önce anlaşmaya taraf olup sonra anlaşmayı terk eden ve nükleer güç olan bir aktörle karşılaşılmaktadır. NSYÖ'nün nükleer silahlanmayı durduramadığı, bu yüzden küresel bir endişe oluştuğu ve dünya kamuoyunun nükleer teknolojiye bakış açısının değiştiği söylenebilir.[17]

İran'ın nükleer programıyla ilgili daimi beş üye (P5+1 ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, +Almanya) arasında iki sene süren görüşmeler sonrasında KOEP kabul edilmiştir. İran, bu anlaşmayla uranyumu en çok % 3.67 oranında zenginleştirebilecektir, tıbbi amaçlar hariç kullanılmış yakıtı yeniden işlemeyecektir. Anlaşmada güven arttırıcı saydamlık önlemleri vardır, UAEK'in sıkı denetimi uygulanacaktır. UAEK, herhangi bir tesisten şüphe duyarsa İran'dan buraya girmeyi talep edecektir. İran bu isteği kabul etmezse ortak komisyon oy çokluğuyla karar verecektir. Ancak komisyonun müzakere etmek için 24 gün süreye ihtiyaç duyabileceği belirtilmiştir ki, bu süre İran'ın tesisi temizlemesi için yeterli görülmektedir ve bu durum çokça eleştirilmektedir. KOEP'te gri alanlar olduğundan uygulama karşılıklı iyi niyete dayalıdır. Başka hiçbir ülkede UAEK böylesine geniş yetkilere sahip değildir ve siyasallaşmış bir bürokrasiden oluşan UAEK'in bu yetkileri nasıl tarafsız kullanacağı da kuşkuludur. İran; UAEK'in kapsamlı denetimini kabul etme karşılığında BM, AB ve ABD'nin yaptırımlarının kalkmasını ve Batı'da dondurulmuş varlıklarının geri alınmasını sağlamaya çalışmıştır. İran'ın nükleer silahı üretme eşiğinde bir ülke olmasına rağmen, nükleer silah üretmesi 10 yıl süreyle engellenmiştir. Nükleer silah elde edebilme süresi 1-2 aydan 1 yıla çıkmıştır. Ancak 10 yıl sonunda kademeli olarak bu kısıtlamadan kurtulacak olan İran stratejik bir kazanım elde edecektir. Bu bakımdan KOEP'in nükleer yayılmacılığı önlediğini söylemek gerçeği yansıtmaz. Ambargo kalkınca İran'ın petrol piyasasındaki rolü artacak ve petrol ihraç ederek fiyatların düşmesini sağlayacak, böylece petrol ihracatçısı Rusya üzerinde baskı oluşmasını sağlayacaktır. Sünni Arap ülkeleri 10 yıl sonra İran'ın hızla nükleerleşeceği, İsrail ise Batı'daki kaynakları serbest kalan İran'ın bölgede terörü beslemek için çalışacağı endişesiyle KOEP'i eleştirmektedir.[18]

KOEP ve çok daha önceleri imzalanan NSYÖ arasındaki farkların kökenleri önemlidir. KOEP'in, NSYÖ'nün ötesine geçtiğini kabul etmek gerekir. NSYÖ'nin ana sütunlarından olan nükleer silahların yayılmasının azaltılması, gelecekteki nükleerleşmeyi engelleme anlaşmalarının daha iyi yönetilmesini

[17] Nurşin Ateşoğlu Güney, "Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma" Bilgesam, Bilge Söyleşi (2013) http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-2014021750nursin_atesoglu_soylesi.pdf

[18] Ahmet Ertay, "İran ile Varılan Nükleer Uzlaşma", Avrasya İnceleme Merkezi, Blog No: 2015/11 s 2-7 http://avim.org.tr/Blog/IRAN-ILE-VARILAN-NUKLEER-UZLASMA

amaçlamaktaydı. NSYÖ'nün 4. maddesinde zenginleştirme hakkından ve zenginleştirme periyodundan bahsedilmemektedir. Uranyum zenginleştirme devredilemez bir hak olmakla birlikte NSYÖ'ye zarar verdiği de söylenemez. Ancak bazı NSYÖ'ye üye ülkeler uranyum zenginleştirme hakkını kötü niyetle de kullanabilirler, nükleer eşik aşamasındaki ülkeler nükleer silah üretebilirler. İran'ın uranyum zenginleştirmesi katı şekilde sınırlandırılmaktadır ancak bu NSYÖ'nün zorunlu kıldığı bir durum değildir. Gelecek 10 yıl için İran'ın kabul ettiği katı zenginleştirme sınırlandırmaları diğer üye devletler tarafından kabul edilmeyebilir. 2003'te UAEK raporuna göre; İran NSYÖ'yü ihlal etmemiştir. Bütün bunlar göz önüne alındığında İran'la olan anlaşmada (KOEP), NSYÖ'nün ve hatta Ek Protokol'ün (EP) ötesine geçildiği söylenebilir. Daha katı izleme ve denetleme mekanizmaları hayata geçirilmiştir. NSYÖ'nün uzun zamandır güncellenmemesi onun güçsüzleşmesine sebep olmakta ve güncel meselelerde uygulanma gücüne gölge düşürmektedir. NSYÖ'nün 40 yılı aşkın süredir güncellenmemiş olması, gelecekteki muhtemel nükleerleşme tehditleriyle nasıl başa çıkılacağı konusunu gündeme getirmektedir.[19]

NSYÖ, 1968'de imzalanmakla birlikte, Kuzey Kore'nin anlaşmadan çekilip 2006'da ilk nükleer silahını test etmesine engel olamamıştır. Kuzey Kore vakası ve İran'la imzalanan KOEP bizlere artık nükleer silahsızlanma alanında geçici (ad hoc) yaklaşımlara doğru kayıldığını gösterebilir. İran'la imzalanan anlaşma bizlere gelecekte oluşturulacak muhtemel anlaşmalar hakkında fikir verir ve KOEP ilerisi için emsal teşkil edebilir. Gelecekte bu konuyla ilgili imza atacak devletler KOEP'i dikkatle okuyacaklardır. KOEP'te bahsedilen aktif denetimin sağlanması oldukça zordur. KOEP'in imzalanması, fiiliyatta (de facto olarak) UAEK'i güçsüzleştirmektedir. İran'ın şeffaflık ve bilgi paylaşımındaki başarısızlığı daha önce defalarca UAEK raporlarında (Kasım 2011 raporu mesela) beyan edilmiştir. UAEK'e duyulan saygının ve güvenin azalması, gelecekte anlaşmaya taraf olacak ülkeler için olası risk faktörü olarak okunabilir. Zaten İran NSYÖ'yü kabul ettiğine göre, nükleer silahsızlanmanın koşullarını da kabul etmiş demektir, o zaman KOEP'e neden gerek duyulduğu konusunda dikkatlice düşünmek gerekir. İran'ın nükleerleşmesiyle ilgili hiçbir şey yapılmamasındansa, anlaşma yapılması iyidir ancak bunun uzun dönemde sonuçları da olacaktır. Nükleer anlaşmalarda yeni yaklaşımlar kaçınılmazdır. Periyodik gözden geçirmeler/denetimler anlaşmanın NSYÖ içinde var olmakla birlikte, gözden geçirme konferansları verimli sonuçlar vermemektedir. Her anlaşmanın limitleri olmakla birlikte, kimi devletler anlaşmalara taraf olmamayı da seçebilir (İsrail, Pakistan, Hindistan örnekleri gibi). Kısaca KOEP bizlere nükleer silahsızlanma konusunda artık geçici yaklaşımlara kayıldığını ve bunun gelecekte belli sonuçlar doğuracağını anlatmaktadır. [20]

[19] Eric R. Terzuolo, "How the Iran Deal Erodes the Nonproliferation Treaty?" **The National Interest**, (2015)
http://nationalinterest.org/feature/how-the-iran-deal-erodes-the-nonproliferation-treaty-13492

[20] A.g.e.

3. Kapsamlı Eylem Planı Sonrası Rusya'nın İran'la Olan İlişkilerinin İncelenmesi

a. İlişkilerin Boyutu

Ortadoğu'da İran, Rusya'yla karmaşık ilişkilere sahiptir. İran'ın ABD karşıtı duruşu, Rusya tarafından desteklenmektedir. Suriye'de Esad yönetiminin kalması konusunda Rusya ve İran aynı görüşte olduğundan, birbirlerine yardım ve destekte bulunmaktadırlar. Bunlara benzer konulardan dolayı iki aktör yakın ilişkiler içindedir ve işbirliği yapmaktadırlar.[21]

Rusya ve İran arasında; Kafkaslar, Hazar Denizi, Afganistan, Suriye gibi konularda büyük oranda mütabakat olduğu söylenebilir. Her biri, diğerini bölgesel anlamda "anahtar" aktör olarak görmekte ve büyük önem vermektedir. Asya'da; insan kaçakçılığı, terörist organizasyonlar, sınır ötesi suçlar ve uyuşturucuyla savaşta benzer yaklaşımlara sahiptirler.[22]

İran ve Rusya arasındaki ticaret hacmi 1991'lerde 400 milyon dolardan, 2000'li yıllarda 4-4.5 milyar dolar seviyesine yükselmiş ve bu yükseliş 2007'ye kadar artarak devam etmiştir. Ancak Dimitri Medvedev'in uyguladığı devlet politikasından ve ABD'nin yaptırımlarından dolayı 2008 ve 2010 yıllarında bu rakam 1 milyon dolar düzeyine inmiştir. Medvedev'in politikası, Batı'yla işbirliğini önemsemiş ve İran karşıtı yaptırımların altına imza atmıştır. İran'a uygulanan yaptırımlar bankacılık sisteminden, S300 füzelerinin gönderilmemesine kadar çeşitli boyutlarda Rusya tarafından uygulanmıştır. Ancak 2012'de Putin'in yönetime geri gelmesiyle durum yeni bir boyut kazanmıştır. Bu tarihten sonra Batı ve Rusya daha düşmanca bir tavır içinde bulunmuşlardır. NATO'nun doğuya doğru genişleme isteği (Türkiye, Romanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde savunma füzeleri yerleştirme planları) arayı açan başlıca sebeptir. Bunun üzerine Rusya'nın Kırım'ı ilhakı; AB ve ABD ile krize girmesine ve bazı yaptırımlara maruz kalmasına sebep olmuştur. Yaptırımlara rağmen İran ve Rusya arasındaki ticaret gelişmiş, ülkeler arasındaki üst düzey görüşmeler devam etmiştir. Hasan Ruhani, Rusya'yla aktif diplomasi izleme politikasını benimsemiştir. 2013-2014 arasında ticaret hacmi 0.5 milyon dolar artmıştır. İran'ın üzerindeki yaptırımların sürüyor olmasının etkisiyle büyük bir artış yaşanamasa bile, Rusya'nın dev şirketleri bu yaptırımlarda boşluklar yaratacak hamleler geliştirerek kesin yasaklamalardan uzak kalabilmişlerdir. İki ülke arasındaki nükleer işbirliğinin başından itibaren teknoloji transferi, petrol, doğalgaz ve yeraltı kaynakları alım-satımı, termal enerji kurulumları gibi pek çok alanda işbirlikleri oldukça gelişmiştir. İki ülkede de karşılıklı uçak

[21] Димитри Тренин «Россия на Блежнем Востоке: Задачи, Приоритеты, Политические Стимулы» Московский Центр Карнеги (Dimitri Trenin, "Rusya Ortadoğu'da: Görevler, Öncelikler ve Politik Uyarıcılar, Moskova Kangeri Merkezi, 2016)
http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388 s 4-6.

[22] Nikolay Kozhanov, "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations" Carnegie Moscow Center (2015): 14.
http://carnegieendowment.org/files/CP_Kozhanov_web_Eng.pdf

seferleri arttırılmış, iletişim güçlendirilmeye çalışılmış, et, süt, tarım ürünleri, çiftlik ve su hayvanları gibi ürünlerde gümrük tarifeleri düşürülmüştür.[23]

Rusya için KOEP'in zor bir anlaşma olduğu iddia edilebilir. Anlaşma, İran'ın uluslararası alanda Moskova'dan bağımsız şekilde hareket etmesinin önünü açabilir. İran'ın uluslararası pazara girmesi, ona çok büyük oranda mal satan Rusya'nın ihracatını azaltabilir. Anlaşmayla İran, bütçe gelirlerinin %50'sini doğrudan enerji kaynaklarından sağlayan Rusya'ya rakip de olarak anlaşma iki yönden zararlı olabilir. Çok taraflı bir anlaşmanın varlığı, nükleerleşmenin sıkı denetime tabi olması, Körfez'de muhtemel bir savaşı da (diğer devletlerin nükleer gelişiminin önüne geçerek) engelleyebilir. Asıl anlaşma büyük oranda ABD ve İran arasında görünmekle birlikte, Rusya sorunlara çözüm bulma noktasında her zaman müdahil olabilmektedir. Her halükarda Rusya İran'la olan diyaloğunu geliştirmeye özen göstermektedir. Ortadoğu'daki çatışma ortamının yayılmasından yana olmayan Rusya için İran'ın nükleer program anlaşması imzalaması başarı sayılabilecekken, yaptırımlardan kurtulan bir İran'ın petrol ve gaz alanlarında dünya piyasalarında Rusya'ya rakip olabileceği gerçeği, ekonomik açıdan Rusya'yı olumsuz etkileyebilir. 2014 askeri doktrinine bakıldığında zaten Rusya'nın uluslararası alanda barıştan yana olduğu görülür, ancak Rusya anlaşmanın şartlarının sertliğine, sınırlamaların aşırılığına ve bu anlaşmanın yayılma (tüm dünya hattında) hedefine karşı tavır da almaktadır.[24]

KOEP hem İran hem de uluslararası kamuoyu için bir başarı sayılabilir. Bu durum İran'ın uzun soluklu nükleer çalışmalarının ve isteğinin bir sonucudur. İran'ın ekonomisinin yakın gelecekte normale dönmesi beklenebilir. Rusya; İran'ın nükleer programında hayati bir rol oynamış ve Batı ile ne kadar farklı fikirlere sahip olsa bile anlaşmaların parçası ve destekçisi olmaya özen göstermiştir. Bu dönemde İran, ABD için Ortadoğu'da çok önemli bir aktör haline gelebilir. Bu minvalde ABD ve İran, Suriye ve Afganistan gibi bölgesel sorunları çözmede daha kolay bir şekilde işbirliğine girişebilecektir. KOEP sonrası dönemden Rusya-İran ilişkilerinin etkileneceği söylenebilir. [25] Rusya ve İran her ne kadar farklı ekonomik yapılara sahip olsalar da, konu gaz ve enerji olduğunda benzer çıkarlara sahiptirler. Her ikisinin de ekonomileri yoğunluklu olarak enerji ihracatına dayalıdır, yaptırımlara bağlı olarak bu gelirleri zaman zaman düşebilmektedir. KOEP sonrası yaptırımların kalkmasıyla birlikte iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliği, yerini rekabete de bırakabilir.[26]

---

[23] Jahangir Karami, "Iran and Russia in Post JCPOA Era", **Iran Review**, (2016) http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-and-Russia-in-Post-JCPOA-Era.htm

[24] Алексей Арбатов, Владимир Сажин, «Ядерное Соглошение с Ироном : финал или новый этоп?» Московский Центр Карнеги (Aleksey Arbatov, Vladimir Sajin" İran'la Nükleer Anlaşma: Final mi, Yeni bir Etap mı?", 2015, Moskova Karnegi Merkezi) http://carnegie.ru/2015/12/04/ru-pub-62179

[25] Nansi Paulraj, "The JCPOA and Changing Dimensions of the Russia-Iran Relations", **Contemporaray Review of the Middle Eas**t, c. 3, s. 1 (2016): 103-104.

26 A.g.e, s. 105.

KOEP sonrası, Rusya'nın İran ile olan nükleer işbirliği önemli derecede değişme ihtimaline sahiptir. Yaptırımlar dolayısıyla Rusya'ya nükleer ilerleme ve yeni santral kurulumları için para ödeyemeyen, zor durumda olan İran, yaptırımlar kalkınca ekonomik refah sağlayacak ve Rusya'ya ödemelerini yapabilecek bir konuma erişecektir. Bu durumda yeni nükleer reaktörlerin, nükleer gelişimin önü açılacaktır.[27]

KOEP sonrası İran'ın Batı ile olan ilişkilerinin iyileşeceği, bu yüzden Rusya'nın geri planda kalacağı düşünceleri ortaya atılmış ancak bu henüz gerçekleşmemiştir. Güvenlik ve ekonomi alanlarında Rusya-İran arasındaki işbirliği artmıştır. Görüşmeler sırasında, İran'ın Batı ile kurduğu ilişki Rusya'da endişeye sebep olmuştur. Ancak Rusya olmadan bir anlaşma yapılması fikri, Rusya'nın önemsiz sayılıp geri planda bırakılacağı korkusunu yarattığından anlaşmalara müdahil olmanın daha doğru olacağı düşünülmüş, buna göre hareket edilmiştir.[28]

KOEP'in Trump tarafından kolaylıkla kabul edilmesinin sebebi, Trump'ın Rusya ile olan ilişkilerini zedelemekten çekinmesidir. Kremlin için KOEP, İran'ın "normal" bir devlet haline gelmesine ve aralarındaki ekonomik-askeri ilişkilerin gelişmesine izin verecektir. Rusya-İran arasındaki ABD'ye duyulan ortak "güvensizlik" duygusu onları işbirliğine itmektedir. Coğrafi yakınlık, enerji ve askeri işbirlikleri iki aktörü yakınlaştırmaktadır, Rusya İran'ı kendi güneyini koruyan bir anahtar komşu ülke olarak görmektedir. KOEP sonrası yaptırımların kalkmasıyla; Rus iş adamları fırsatları değerlendirmek için çalışmaya başlamışlardır. Lukoil İran'ın gaz sektörüne girmek için hiç vakit kaybetmemiştir. Rosatam (Rus Nükleer Enerji Kuruluşu), Buşehr'de yeni santraller kurmayı beklemektedir. Rus hava endüstrisi S-30MK lisans ürünüyle ilgili İran'la anlaşmaya varmıştır. Rusya, Trump üzerinde anlaşmanın devamı yönünde güçlü görüş belirtmekte ve bu durum Trump üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.[29]

b. Kapsamlı Ortak Eylem Planı Hakkında Resmi Açıklamalar

Rus Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası: KOEP açısından, Rusya nükleerleşmenin önlenmesiyle ilgili UAEK'in gözetim ve bilirkişi kontrolü hakkında uluslararası hukukun bertaraf edilmesini kabul edilemez bulur, anlaşmanın özel koşullarının varlığını ve hiçbir şekilde örnek teşkil etmeyeceğini kabul eder. KOEP'in uygulamaya geçmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Yeni imkanları, uluslararası ve bölgesel barışı sağlamak için kullanmak gereklidir,

[27] Nikolay Kozhanov, "Russian-Iranian Dialogue After 2012: Turning A New Page?" **Russian Analyiticial Digest,** s. 192 (2016): 2.

[28] Osman Metin Öztürk, "Son Dönem Rusya-İran ilişkileri Üzerine" Asya Çalışmaları Merkezi, (2016)
http://ascmer.org/son-donem-rusya-iran-iliskileri-uzerine/

[29] Ian Bolton, "Putin, Trump and the JCPOA", Project Alpha- Centre for Science and Security Studies King's College London (2017)
http://projectalpha.eu/putin-trump-and-the-jcpoa-2/

aynı zamanda nükleerleşmenin yayılmamasıyla ilgili rejim güçlendirilmelidir. İran, KOEP ile ilgili üzerine düşenleri tamamıyla yerine getirmiştir. Bu durum, İran'da barışçıl nükleer enerji yönelimi için umut vericidir. İran'ın nükleer gelişimi tamamen mantıklı ve kontrollüdür. Rusya, KOEP'in sürdürülmesi için yardımcı olmaya devam edecektir.[30]

Hasan Ruhani Basın Açıklamasından: Atom enerjisi konusundaki projelerde karşılıklı yardıma dikkat ediyoruz. Rusya bu konuda İran'a olan yardımını göstermektedir. Uluslararası hukuku gözeterek, UAEK ile karşılıklı desteğimiz sürmektedir. Buşehr için yapılan ilk tesis kararlı şekilde işlemekte ve İran'ın ekonomisi için enerji ihtiyacını karşılamaktadır. 2. ve 3. enerji bloklarının yapımı için gerekli anlaşmalar yapılmaya devam etmektedir.[31]

Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov'la Söyleşi REN TV Moskova, 13 mart 2016: Bizim prensiplerimizin neticesi şudur; biz ABD ile onlardan çok hoşlandığımız için değil, karşılıklı ilişki ve davranışlarımız bir sonuca ulaşabilir ve bu durum Rusya'nın çıkarına olur diye çalışıyoruz. ABD ile Suriye konusunda birlikte çalışıyoruz çünkü bizim Ortadoğu'yla ilgili eğitime ihtiyacımız yok ve komşumuzdaki ve kendi ülkemizdeki terörist oluşumlarla mücadele veriyoruz. Aynı şekilde İran'la nükleer programda ortaklaşa çalışıyoruz çünkü bizim yeni nükleer devletlere ihtiyacımız yok, bununla birlikte bütün devletlerin barışçıl nükleer enerji geliştirmelerini sağlayacak uluslararası hukuku oluşturmalıyız, biz İran'la olan anlaşmayla (KOEP) bunu yaptık. Bizim kesinlikle daha fazla nükleer silaha ihtiyacımız yok (Kuzey Kore'nin nükleer hırsı ve verdiği zararı kastederek). Biz, UAEK ile anlaşma ve karşılıklı diyaloğu elde etmeye çalışıyoruz.[32]

[30] МИД России "О Ходе Выполнения Совместного Всеобъемлюего Плана Действии по Обеспечению Мирного Характера Иранской Ядерной Программы» (Rus Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası "İran'ın Nükleer Programının Kapsamlı Ortak Eylem Planında Barışçıl Nitelikte Uygulanması Hakkında")
http://www.mid.ru/o-hode-vypolnenia-sovmestnogo-vseob-emlusego-plana-dejstvij-po-obespeceniu-mirnogo-haraktera-iranskoj-adernoj-programmy

[31] МИД России «**Из заявления для прессы Президента России В.В.Путина по итогам переговоров** с **Президентом Ирана Хасаном Рухани**, **Москва**, 28 **марта** 2017 **года»(Rusya Dış işleri Bakanlığı Resmi Sayfası- "**İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Moskova, 28 Mart 2017 ile görüşmesi sonrasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin»e basın açıklamalarından")
http://www.mid.ru/vyskazyvania-po-teme/-/asset_publisher/SDJHtYEYKgmW/content/id/2709756

[32] МИД России « **Из интервью Министра иностранных дел России С.В.Лаврова телеканалу РЕН ТВ, Москва**, 13 **марта** 2016 **года» (Rusya Dış işleri Bakanlığı Resmi Sayfası-** "Rusya Sergey Lavrov Dışişleri Bakanı REN TV, Moskova, 13 Mart 2016 r)
http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2140383

Sonuç

Nükleer kapasite, karakteristiği gereği çifte kullanımlı bir yapıya sahiptir. Enerji, medikal gibi hayatı kolaylaştırıcı amaçlarla kullanılabileceği gibi, nükleer silah üretilmesi olasılığına da kapı araladığı için dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. İran, Ortadoğu'da kendini büyük bir güç olarak görmekte ve bölgedeki etkisini arttırmak için nükleer enerjiye sahip olma isteği duymaktadır. İran'ın tarihine bakıldığında, İslam devrimi sonrası hem doğudan hem batıdan izole bir politika izlediği, çevre ülkeleriyle büyük anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşadığı (örn. İran-Irak Savaşı) ve sonuçta "kendi kendine yeterli" ve "nükleer bakımdan güçlü" bir ülke olma yolunda ilerlediği görülmektedir. Büyük devletlerin İran'a müdahalesinden çekindiğinden, nükleer unsuru bir kendini savunma mekanizması olarak gördüğü ve bütün zorluklarına rağmen ısrarla sürdürdüğü söylenebilir.

NSYÖ anlaşması, nükleer gücün topyekün imha gibi felakete sebep olan yönünden bertaraf olarak barışçıl sivil amaçlarla kullanılması ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için 1968'de imzalanan anlaşmadır. NSYÖ'nün görevini yerine getirmesi için gözlemci kuruluş UAEK'dir. İran NSYÖ'ye üye bir ülkedir ancak geçmişte anlaşmaya sadakatini zedeleyen bazı davranışlarda bulunmuştur. Özellikle İran İslam Devrimi'nden sonra Batı, İran'ın nükleer gelişiminden çok endişe duymaya başlamıştır. İran'ın nükleer gelişimini daha sıkı kontrol etmek için Ek Protokol (EP) imzalaması sağlanmıştır. Nükleer silahlanmanın önünü kesmek için Batı ülkeleri İran'a yoğun bir ambargo uygulamış ve ekonomik bakımdan zayıflamasına sebep olmuştur. Bütün bunlara rağmen İran'ın nükleer eşiğe ulaşan (threshold) bir ülke olması Batı ülkelerini daha da korkutmuştur.

İran'ın böyle zorlu bir yolda en büyük destekçisi Rusya olmuştur. Her iki ülkenin de coğrafi yakınlıkları, Suriye ve bölgesel güvenlik konularında benzer görüşte olmaları, bölgede ABD etkisini kırmak istemedeki ortak tutumları onları yakınlaştıran belli başlı sebeplerdir. Her bir aktör diğerini kilit önemli rolde görmektedir. Rusya'nın İran'a nükleer gelişiminde yardım etmesi (Buşehr istasyonu) ekonomik bakımdan Rusya'ya önemli bir ekonomik gelir sağlamaktadır.

2015'te İran ve 5 daimi üye (bunlara ek Almanya) ülkeleri arasında KOEP anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte İran'a uygulanan ambargonun ve yaptırımların kalkması, İran'ın Batı'da dondurulmuş olan varlıklarına tekrardan ulaşabilmesi gündeme gelmiştir. İran'ın, zaten NSYÖ'ye üye ve hatta EP'yi de imzalamış bir ülke olarak KOEP'i imzalaması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. NSYÖ ve EP'yi imzalamasına rağmen İran'ın bir üçüncü anlaşma olan KOEP'İ imzalaması, daha önce imzalanan iki anlaşmanın görevini ne kadar yerine getirebildiğiyle ilgili şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Bunlara ilaveten KOEP'de şüpheli durumlar karşısında ülkelerin konsensüs halinde karar vermeleri için İran'a 24 günlük bir süre tanımaları eleştirilmektedir, çünkü bu süre İran'ın şüpheli durumu ortadan kaldırması

için yeterli olur denilmektedir. NSYÖ'nün 40 yıldır güncellenmemesi, onun uygulanabilirlik sorunu olduğuna ve güncel problemlere çözüm bulmadaki başarısına gölge düştüğüne yorumlanabilir. KOEP ile birlikte uzun soluklu anlaşmalardan geçici (ad hoc) anlaşmalara geçildiği düşünülebilir. Zaten NSYÖ'nün 4. maddesinde bulunan boşluk ve ülkelerin bunu istismar etme çabaları, Kuzey Kore'nin önce anlaşmaya taraf olup sonra nükleer silahlanmaya girişmesi meseleleri NSYÖ'nün güvenilirlik ve başarısını sorgulamamıza sebep olan örneklerdir.

KOEP sonrası İran'ın nükleerleşme konusundaki büyük destekçisi Rusya ile olan ilişkilerinin nasıl değiştiği önemlidir. Her iki ülke de büyük ölçüde petrole dayalı bir ekonomiye sahip olduğundan, İran üzerindeki ambargonun kalkmasıyla (ki günümüzde yaptırımlar tam olarak kalkmamıştır) petrol pazarına girebileceği böylece Rusya'ya rakip olabileceği düşünülmüştür. Bugünden bu sonucu görmek zordur, zira İran'ın pazara girişinin ve ekonomisinin iyileşmesinin zaman alacağı bir gerçektir. Yaptırımların kalkmasıyla İran'la ABD ve Batı arasında ilişkilerin gelişip Rusya'nın dışlanacağı ve geri planda bırakılacağına dair görüşler de mevcuttur ancak günümüzde bu gerçekleşmemiş, aksine iki ülke arasındaki ilişki ve işbirliği gelişim göstermiştir. Hem İran hem Rusya'da yetkililer, KOEP destekleme yönünde beyanlarda bulunmuştur. İran'ın yaptırımların kalkmasıyla rahatlayacak ekonomisi sayesinde Buşehr'deki nükleer tesislerin daha da genişletilmesi gündemdedir. Rusya büyük şirketleriyle artık daha rahat bir şekilde İran'a girmekte ve fırsatları değerlendirmektedir.

İsrail başta olmak üzere bazı bölge ülkeleri KOEP'İ kötü bir anlaşma olarak görmektedir. Çünkü anlaşma 10 yıllık bir nükleer ilerlemeyi durdurmayı taahhüt etmektedir ancak 10 yıl sonra ne olacağı belirsizdir. Yaptırımların kalkmasıyla ekonomik gelişim gösterecek bir İran'ın bölgede nasıl bir politika izleyeceği de bilinmemektedir. Bu durum bölgede diğer devletlerin de nükleerleşme istekleri için bir domino etkisi yaratır mı ya da KOEP bir emsal teşkil edip her ülkeye özgü farklı anlaşmalara gitme yolu mu izlenir bunları bugünden yanıtlamak zor olsa bile KOEP'İN çokça soruyu beraberinde getirdiği yadsınamaz.

KOEP sonrası; İran'ın Rusya'yla olan ilişkilerinde beklendiği gibi çok büyük bir değişim olmamakla birlikte, gelecekte hem ABD, Batı ülkeleri hem Rusya'yla ilişkilerinde bir değişim ihtimali olduğu da bir gerçektir. NSYÖ ve EP sonrası imzalanan ve sadece belirli bir süre boyunca İran'ın nükleer silah geliştirmesini durduran KOEP'in ne kadar başarılı olacağını zaman gösterecektir. Rusya'nın, ekonomik çıkarı ve bölgesel güvenliği için sivil, barışçıl nükleer güce sahip bir İran'ı desteklemesi ancak nükleer silaha sahip bir İran'ı hem kendi topraklarına tehlike gördüğünden hem de bölgesel çok güçlü bir devlet istemediğinden KOEP ile sınırlandırmaya çalışması kendi içinde tutarlı sayılabilir. Rusya'nın tahayyül ettiği İran; barışçıl nükleer gelişimini sürdüren, bu gelişimi için Rusya'dan destek alan, böylece Rusya'ya maddi kazanç sağlayan, aldığı yardımın parasını düzenli ödeyebilen, bölgesel konularda Rusya'ya

destek olabilecek kadar güçlü; ancak nükleer silah gelişimi anlaşmalarla sınırlandırılmış, böylece Rusya'yı tehdit edemeyecek kadar da güçsüz bir ülke olmasıdır. Rusya, günümüz şartlarında işbirliği içinde olduğu İran'ı kendine hiçbir konuda "rakip" ya da "tehdit" olacak kadar güçlü görmek istememekte, politikalarını buna göre dizayn etmektedir. Ancak KOEP tam anlamıyla uygulamaya geçerse, bu durum İran'ın donmuş varlıklarının kullanılabilir hale gelmesi, petrol satışından büyük gelir elde etmesi gibi kazanımlar sayesinde ekonomik, askeri ve diğer alanlarda güçlenerek Rusya'ya rakip olmasının yolunu da açabilir.

Kaynakça:

Ahmet Ertay, "İran ile Varılan Nükleer Uzlaşma", Avrasya İnceleme Merkezi, Blog No: 2015/11, s 2-7

http://avim.org.tr/Blog/IRAN-ILE-VARILAN-NUKLEER-UZLASMA

Arka Biswas, "Iran Deal, NPT and the Norms of Nuclear Non-Proliferation", **The Diplomat**, (2016)

http://thediplomat.com/2016/02/iran-deal-npt-and-the-norms-of-nuclear-non-proliferation/

Erdem Denk, "Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 66, s. 3 (2011): 98.

Eric R. Terzuolo, "How the Iran Deal Erodes the Nonproliferation Treaty?" **The National Interest**, (2015)

http://nationalinterest.org/feature/how-the-iran-deal-erodes-the-nonproliferation-treaty-13492

Gawdat Bahgat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran", **Iranian Studies** c. 39, s. 3, (2006): 309-310.

Ian Bolton, "Putin, Trump and the JCPOA", Project Alpha- Centre for Science and Security Studies King's College London (2017)

http://projectalpha.eu/putin-trump-and-the-jcpoa-2/

Jahangir Karami, "Iran and Russia in Post JCPOA Era", **Iran Review**, (2016)

http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-and-Russia-in-Post-JCPOA-Era.htm

Mark Fitzpatrick, **The Iranian Nuclear Crisis: Avoiding worst-case outcomes**, The Adelphi Papers, University of Connectiut (2010): 16-17.

Mustafa Kibaroğlu, "İran bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", **Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Avrasya Dosyası-İran özel Sayısı,** c. 5, s. 3 (1999): 280.

Nansi Paulraj, "The JCPOA and Changing Dimensions of the Russia-Iran Relations", **Contemporaray Review of the Middle Eas**t, c. 3, s. 1 (2016): 103-104.

Nikolay Kozhanov, "Russian-Iranian Dialogue After 2012: Turning A New Page?" **Russian Analyiticial Digest,** s. 192 (2016): 2.

_____, "Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations" Carnegie Moscow Center (2015): 14. http://carnegieendowment.org/files/CP_Kozhanov_web_Eng.pdf

Nurşin Ateşoğlu Güney, "Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma" Bilgesam, Bilge Söyleşi (2013) http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-014021750nursin_atesoglu_soylesi.pdf

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Anlaşma, Resmi Gazetede Yayınlanması (Bakanlar Kurulu Onay kararı) http://www.edam.org.tr/disarmament/TR/belgeler/NPT.pdf

Osman Metin Öztürk, "Son Dönem Rusya-İran ilişkileri Üzerine" Asya Çalışmaları Merkezi, (2016) http://ascmer.org/son-donem-rusya-iran-iliskileri-uzerine/

Quillen Chris, "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future", **Middle East Review International Affairs**, c. 6, s. 2, (2002): 2-6.

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, US Delegation to the 2010 Nuclear Nonproliferation Treaty Review Conferance, NPT , s 3-4. https://www.state.gov/documents/organization/141503.pdf

Wyn Bowen, Matthew Moran, "Living with Hedging: the Implications of Iran's Nuclear Strategy" **International Affairs**, c. 91, s. 4 (2015): 690-692.

Алексей Арбатов, Владимир Сажин, «Ядерное Соглошение с Ироном : финал или новый этоп?» Московский Центр Карнеги (Aleksey Arbatov, Vladimir Sajin "İran'la Nükleer Anlaşma: Final mi, Yeni bir Etap mı?", 2015, Moskova Karnegi Merkezi) http://carnegie.ru/2015/12/04/ru-pub-62179

Алиреза Нури «**Политика России по Отношению** к **Ядерной Программе Ирана** в XXIB.: **Геополитические Аспекты»** (Alirıza Huri "Rusya'nın 21. yy İran'la Nükleer Enerji İlişkileri: Jeopolitik Boyut" 2014) http://www.twirpx.com/file/2218495/

Димитри Тренин «Россия на Блежнем Востоке: Задачи, Приоритеты, Политические Стимулы» Московский Центр Карнеги (Dimitri Trenin, "Rusya Ortadoğu'da: Görevler, Öncelikler ve Politik Uyarıcılar, Moskova Kangeri Merkezi, 2016) http://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388 s 4-6.

МИД России "О Ходе Выполнения Совместного Всеобъемлюего Плана Действии по Обеспечению Мирного Характера Иранской Ядерной Программы» (Rus Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası "İran'ın Nükleer Programının Kapsamlı Ortak Eylem Planında Barışçıl Nitelikte Uygulanması Hakkında") http://www.mid.ru/o-hode-vypolnenia-sovmestnogo-vseob-emlusego-plana-dejstvij-po-obespeceniu-mirnogo-haraktera-iranskoj-adernoj-programmy

МИД России «**Из заявления для прессы Президента России В.В.Путина по итогам переговоров** с **Президентом Ирана Хасаном Рухани**, **Москва**, 28 **марта** 2017 **года»(Rusya Dış işleri Bakanlığı Resmi Sayfası- "**İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Moskova, 28 Mart 2017 ile görüşmesi sonrasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin›e basın açıklamalarından") http://www.mid.ru/vyskazyvania-po-teme/-/asset_publisher/SDJHtYEYKgmW/content/id/2709756

МИД России « **Из интервью Министра иностранных дел России С.В.Лаврова телеканалу РЕН ТВ, Москва**, 13 **марта** 2016 **года» (Rusya Dış işleri Bakanlığı Resmi Sayfası-** "Rusya Sergey Lavrov Dışişleri Bakanı REN TV, Moskova, 13 Mart 2016 r) http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2140383